

УДК 343.98

*Клюев О. М., д-р юрид. наук, проф., заслужений юрист України,
директор Харківського НДІСЕ,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8722-4781>,
e-mail: hniise@hniise.gov.ua*

ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОГО РІВНЯ ПРАЦІВНИКІВ СУДОВО-ЕКСПЕРТНИХ УСТАНОВ МІНІСТЕРСТВА ЮСТИЦІЇ УКРАЇНИ

Світовий досвід актуалізує визначення шляхів подальшого розвитку системи післядипломної освіти наукових працівників та експертів, які працюють у судово-експертних установах Міністерства юстиції України й інших правоохоронних відомств держави. Значна кількість учених приділяла увагу проблемі підвищення рівня професійної компетентності наукових працівників та експертних кадрів науково-дослідних установ судових експертиз Міністерства юстиції України (НДУСЕ) та інших спеціалізованих установ. Так, І. А. Петрова, О. П. Снігерьев дослідили процес формування системи професійних компетентностей працівників судово-експертних установ [1, с. 165–171]; Н. М. Ткаченко на основі аналізу змісту та структури професіограми науково-експертних кадрів визначила шляхи та форми її формування [2, с. 203–214]; С. Г. Гаспарян висвітлює проблеми підготовки кадрів вищої кваліфікації для науково-дослідних інститутів судових експертиз Міністерства юстиції України та шляхи формування їх сучасного організаційного-методичного забезпечення [3, с. 271–281]. Проблеми професійного самовдосконалення експертних кадрів на етапі післядипломної освіти та створення наукового потенціалу знайшли своє відображення у роботах М. Є. Бондарь [4, с. 521–529] та ін.

З означеного можемо констатувати, що вирішенню проблем підвищення кваліфікації наукових та експертних кадрів НДУСЕ приділяється значна увага науковців. Проте, поза їх увагою залишилися питання практики професійного розвитку науково-експертних працівників у системі НДУСЕ та підвищення кваліфікації, стажування на базі багатопрофільних університетів України та зарубіжжя. Така вимога підтверджується статтею 21 Закону України «Про судову експертизу» [5]. Вказана норма передбачає підготовку фахівців для державних спеціалізованих установ судових експертиз закладами вищої освіти. Післядипломна підготовка у формі спеціалізації та підвищення кваліфікації працівників Харківського НДІСЕ здійснюється на його базі.

Строки та порядок підготовки визначено у Положенні про експертно-кваліфікаційні комісії та атестацію судових експертів, у якому наводяться особливості процесу підготовки, підвищення кваліфікації або стажування судових експертів [6].

Ураховуючи чинну нормативно-правову базу судово-експертної діяльності та монографічні наукові дослідження з цього питання, можна визначити головні складові компетентності науково-експертного працівника, а саме: професійна компетентність (передбачає здатність ефективно вирішувати експертні завдання, що виникають у реальних ситуаціях судово-експертної діяльності); інформаційна компетентність (здатність працювати з інформацією, а саме: швидко збирати, структурувати, обробляти інформацію відповідно до завдань судової експертизи), вміння застосовувати інформаційні технології під час проведення експертного дослідження; володіння правилами використання та поширення інформації для службового користування); комунікативна компетентність (здатність спостерігати та взаємодіяти з людьми, вміння переконувати, знання та використання під час проведення експертних досліджень державної мови, володіння прийомами отримання вербальної та невербальної інформації, знання та використання професійного етикету та навичок презентації результатів роботи, вміння обирати відповідні форми і методи презентації); правова компетентність (здатність ефективно використовувати у професійній діяльності закони та інші нормативно-правові акти щодо порядку проведення судових експертиз і використання отриманих результатів для вирішення завдань конкретного експертного дослідження) [7, с. 14–17].

Як показує аналіз експертної практики, професійний розвиток (підвищення компетентності) наукових працівників та експертів передбачає рівномірне удосконалення всіх чотирьох основних складових компетентності. Професійне становлення судового експерта, відповідно до Закону України «Про судову експертизу», здійснюється шляхом реалізації прав (на академічну мобільність для провадження професійної діяльності, підвищення свого професійного рівня, кваліфікації та стажування не рідше одного разу на п'ять років) і виконання обов'язків (забезпечувати проведення експертиз на високому науково-методичному рівні; розробляти методики проведення конкретних судових експертиз; підвищувати професійний рівень, експертну майстерність, наукову кваліфікацію). Професійне зростання наукових та експертних працівників передбачає: підготовку на освітньо-науковому та науковому рівнях; підвищення кваліфікації (стажування); отримання наукових ступенів і вчених звань; підготовку й видання монографій, підручників, навчальних посібників, методик проведення експертиз за результатами науково-дослідних робіт тощо.

Пунктом 29 ст. 1 Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» визначено, що основна діяльність наукових установ – проведення фундаментальних досліджень, прикладних наукових і науково-технічних (експериментальних) розробок, надання науково-технічних послуг, проведення наукової і науково-технічної експертизи, підготовка наукових кадрів, розвиток і збереження наукової інфраструктури [8].

Згідно з вимогами відомчих нормативних актів на рівні НДІСЕ здійснюється підготовка на науковому рівні вищої освіти, а функції з організації, планування та контролю за підготовкою на цьому рівні покладаються на структурні підрозділи з теоретичних досліджень і науково-методичної роботи. У той же час, у Харківському НДІСЕ відкрито аспірантуру та докторантуру. Відділ аспірантури та докторантури організовує підготовку висококваліфікованих наукових кадрів зі спеціальності «081 Право» (за профілем судово-експертна діяльність) [9]. На сьогодні, відповідно до чинного законодавства, в НДІСЕ здобуття наукового ступеня науковим та експертними працівниками зараховується як підвищення рівня професійного розвитку.

Лабораторії НДІСЕ, як основні структурні одиниці, сприяють процесам формування висококваліфікованого персоналу установи та підвищення кваліфікації науково-експертних працівників відповідно до напрямку діяльності. Завідувачі лабораторій зобов'язані планувати роботу з підвищення кваліфікації працівників лабораторій; узагальнювати та поширювати досвід роботи кращих наукових працівників та судових експертів, надавати допомогу щодо підвищення теоретичного рівня та практичної майстерності молодих співробітників, сприяти зростанню їхнього наукового рівня; організовувати проведення науково-методичних і науково-практичних заходів із працівниками лабораторій тощо.

Навчальні програми з підвищення кваліфікації працівників НДІСЕ та освітніх закладів різняться змістом і тривалістю навчання [10; 11]. Причиною такого стану є різноманіття експертних спеціальностей, за якими здійснюється підготовка. Особливо це стосується новітніх експертних спеціалізацій. На сьогодні підготовка та перепідготовка у НДІСЕ здійснюється за 90 судово-експертними спеціальностями [12].

Згідно з п. 19 ст. 1 Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» науковим підрозділом вважається структурний підрозділ юридичної особи, основним завданням якого є провадження наукової, науково-технічної або науково-організаційної діяльності, у штаті якого посади наукових працівників становлять не менш як 50 відсотків. За цим законом типами наукового підрозділу є інститут, відділ, лабораторія, секція, сектор, наукова (науково-технічна) бібліотека тощо [8]. З означеного, за аналогією з багатопрофільними закладами вищої освіти, вважаємо, що інноваційний рівень роботи у НДІСЕ має підтверджуватися захистом не менше однієї докторської дисертації кожні п'ять-сім років та від 5 до 10 дисертацій доктора філософії кожні п'ять років. Відповідно до Закону України «Про судову експертизу», НДІСЕ забезпечують підвищення кваліфікації (стажування) науково-експертних працівників не рідше одного разу на п'ять років у відповідних спеціалізованих судово-експертних установах, у наукових установах, а також у закладах вищої освіти України та за кордоном.

Означена вимога набуває актуальності у зв'язку з акредитацією лабораторій Харківського НДІСЕ за міжнародним стандартом ISO 17025 та планування в поточному році розширення кола лабораторій за цим стандартом, а також акредитації лабораторій за стандартом ISO 17020.

Крім того, за пропозиціями колективу Харківського НДІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса до «Переліку видів судових експертиз та експертних спеціальностей» включено

4 новітніх видів судових експертиз та 10 експертних спеціальностей: *вибухово-технічна експертиза* – експертна спеціальність: дослідження обставин і механізму техногенних вибухів; *експертиза матеріалів, речовин та виробів* – експертна спеціальність: дослідження наявності пестицидів у навколишньому середовищі; *електротранспортна експертиза* – експертна спеціальність: дослідження міського електричного транспорту; *експертиза технічного стану ліфтів* – експертна спеціальність: дослідження технічного стану ліфтів та умов їх безпечної експлуатації; *гемологічна експертиза* – експертні спеціальності: дослідження дорогоцінного каміння; дослідження діамантів; дослідження дорогоцінного каміння органогенного походження; дослідження напівдорогоцінного каміння; дослідження декоративного каміння; *судово-ветеринарна експертиза* – експертна спеціальність: ветеринарні дослідження.

Поява новітніх видів експертиз та експертних спеціальностей потребує проведення наукових досліджень з метою розроблення методик і науково-обґрунтованих алгоритмів використання означених експертиз у конкретному провадженні. Результати означених досліджень стануть теоретичним підґрунтям формування відповідних планів підготовки, перепідготовки, підвищення кваліфікації та стажування за конкретними експертними спеціальностями.

Таким чином, можна констатувати, що підґрунтям забезпечення НДУСЕ висококваліфікованими науковими кадрами та судовими експертами має бути: проведення фундаментальних досліджень, спрямованих на теоретичне обґрунтування впровадження інноваційних видів (родів, класів) судових експертиз і диференціацію існуючих; впровадження результатів наукових досліджень з теоретико-правових та організаційно-технологічних засад проведення традиційних і новітніх видів судових експертиз; проведення досліджень, спрямованих на уніфікацію навчальних програм та диференціацію практичної складової; прийняття на державному рівні програм міжнародного стажування наукових працівників та судових експертів НДУСЕ у провідних науково-експертних установах Європи та інших країн світу.

Список використаних джерел:

1. Петрова І. А., Снігерьев О. П. Формування особистості сучасного судового експерта. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики* : збірн. наук. праць. Вип. 17. Харків : Право, 2017. С. 165–171.
2. Ткаченко Н. М. Удосконалення професійної підготовки судового експерта – важливий фактор розвитку експертної дидактики. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики* : збірник наук. праць. Випуск 18. 2018. С. 203–214.
3. Гаспарян С. Г. Шляхи підвищення якості підготовки кадрів для судово-експертних установ Міністерства юстиції України. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики* : збірник наук. праць. Випуск 18. 2018. С. 271–281.
4. Бондарь М. Е. Формирование научно-экспертной школы Киевского научно-исследовательского института судебных экспертиз. *Криминалистика и судебная экспертиза* : межведом. науч.-медич. сборник. 2014. Выпуск 59. С. 521–529.
5. Про судову експертизу : закон України від 25.02.1994 № 4038–XII (зі змінами та допов.) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12> (дата звернення: 21.02.2019).
6. Положення про експертно-кваліфікаційні комісії та атестацію судових експертів : затв. наказом Міністерства юстиції України від 03.03.2015 № 301/5, зі змінами від 10 січня 2019 № 82/5.
7. Ткаченко Н. М. До питання професійної підготовки судового експерта. *Актуальні питання судової експертизи та криміналістики* : матеріали міжнарод. наук.-практ. конф., присвяченої 95-річчю створення Харківського НДІСЕ (Харків, 10–11 жовтня 2018 р.). С. 14–17.
8. Про наукову і науково-технічну діяльність : закон України від 26.11.15 № 848–VII (зі змінами та допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2016, № 3. Ст. 25.
9. Про ліцензування освітньої діяльності : наказ МОН України від 13.06.2018 № 1253–л. URL : <http://www.hniise.gov.ua/14168-asprantura.html> (дата звернення: 21.02.2019).
10. Підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників ВНЗ України / сайт Національного університету «Львівська політехніка». URL: <http://lp.edu.ua/news/2017/kafedra-pedagogiky-ta-socialnogo-upravlinnya-aogoloshuye-nabir-na-kursy-pidvyshchennya> (дата звернення: 21.02.2019).
11. Підвищення кваліфікації співробітників КПП ім. Ігоря Сікорського. URL: <http://ipo.kpi.ua/ua/ntuu-kpi.html> (дата звернення: 21.02.2019).
12. Додаток 6 до Положення про експертно-кваліфікаційні комісії та атестацію судових експертів : затв. наказом Міністерства юстиції України від 00.03.2015 № 301/5, зі змінами від 10 січня 2019 № 82/5 (дата звернення: 21.02.2019). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0249-15>.